

Sisällys

<i>Matti Hannikainen</i>	
Hyvinvoinnin suuri kertomus ja uudet näkökulmat	7
<i>Antti Häkkinen</i>	
Vuosisadat, sukupolvet, elämäkulut	
Merkitysten analysoimisesta toiminnan tutkimiseen	13
<i>Eija Stark</i>	
Vanhan kansan hyvinvointi ja rajallinen onni	37
<i>Taina Uusitalo</i>	
Kaupunginvaltuutettu Fiina Pietikäinen vähävaraisten edunvalvojana Helsingissä 1920-luvulla	57
<i>Päivi Uljas</i>	
Demokraattisen pienviljelyvaltion sosiaalipolitiikka toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina	73
<i>Sakari Saaritsa</i>	
Koska lääkäriin? Sosiaalinen kerrostuneisuus ja sairaanhoidon kulutus maailmansotien välisen ajan Suomessa	105
<i>Jarmo Peltola</i>	
Elintaso, terveys ja pidempi ikä	
Terveydenhoitojärjestelmän rakentuminen Hollolan ja Janakkalan kunnissa 1939–1975	145
<i>Tapio Bergholm</i>	
SAK ja työsuojelu-uudistukset 1970-luvulla	177
<i>Matti Hannikainen</i>	
Eläkeiän alentamisen pitkä historia	211

Maria Vanha-Similä

Sisältöä elämään ja virkistystä arkeen
Forssan tehdasyhteisön vapaa-ajantoiminta
1950–1980-luvuilla

237

Seppo Knuutila

Tavallisen hyvä elämä

263

Kirjoittajat

272

Hyvinvoinnin suuri kertomus ja uudet näkökulmat

Elintason nousu ja hyvinvoinnin lisääntyminen ovat olennainen osa suurta kertomusta, nousua köyhyydestä moderniksi hyvinvointivaltioksi. Suomessa muutos tapahtui nopeasti. Sata vuotta sitten maa oli vielä kaupungistuva ja teollistuva agraariyhteiskunta, jossa absoluuttinen köyhyys oli monelle jokapäiväinen olotila. Uusi ja vanha kehittivät lomittain, kun nouseva työväenliike imi maaseudun köyhyydestä käyttövoimaa. Tilattomalle väestölle omasta tilasta tuli tavoittelemisen kohde, mutta sosiaalidemokraattien vaatimuksiin kuuluivat yhtä lailla myös palkkatyöläisten elintaso ja hyvinvointia parantavat reformit. Niitä saatiin kuitenkin odottaa toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka.

Myöhäinen rakennemuutos näkyi siinä, että yhteiskunnan yksi ”perusvastakohtaisuus”, kuten Erik Allardt ja Antti Eskola ilmiötä kuvasivat¹, oli maaseudun ja kaupungin välinen jännite. Sosiaalipolitiikassa tärkein ristiriita liittyi tasaetuksien ja ansiosidonnaisen väliseen suhteeseen ja siihen, hoitavatko sosiaaliturvaa yksityiset laitokset vai valtio. Asetelmaa monimutkaistivat vielä vasemmistopuolueiden erilaiset näkemykset. Yksittäisiin ratkaisuihin liittyi usein poliittisia kiemuroita ja kompromisseja, mutta suuri linja kulki kohti palkkatyöntekijöitä hyödyntäviä ansiosidonnaisia etuuksia. Yhteiskunnallinen legitimitetti kuitenkin säilyi, kun rakennemuutoksen ”häviäjät”, maaseudun ihmiset, saivat jotakuinkin samanlaiset ja osin valtion rahoittamat sosiaaliturvaetuudet.

Sosiaaliturvaa koskevista neuvotteluista muotoutui keskeinen osa suomalaista korporatismia. Sillä tarkoitetaan työmarkkinaosapuolten kattavaa organisoitumista, keskinäisen luottamuksen kasvua ja järjestöjen ja valtion laajamittaista yhteistyötä. Tulopoliittisin sopimuksin ja sosiaaliturvaa koskevin reformein yritettiin vauhdittaa talouden kasvua ja edistää yhteiskunnallista muutosta. Myöhäinen rakennemuutos näkyi jälleen siinä, että kyse oli Suomessa itse asiassa ”nelikantaisesta” sopimisesta, kuten Tapio Bergholm on todennut.² Valtion, ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajajärjestöjen lisäksi neuvottelupöydissä istuivat myös maataloustuottajien edustajat. Varsinaisten sopimusneuvotteluiden lisäksi etujärjestöjen edustajista tuli komiteoiden ja muiden suunnitteluelinten vakiojäseniä.

Hyvinvointivaltiota rakennettiin myös monella muulla saralla. Alkeellinenkin terveyden- ja sairaanhoito oli vielä 1900-luvun alkupuolella monelle lähestulkoon ulottumattomissa. Suureen julkisuu-teen *60-luvun sosiaalipolitiikka* -kirjallaan (1961) nousseelle Pekka Kuuselle Suomi näyttäytyi terveydenhuoltopolitiikan osalta ”oudon takapajuiseksi”. Hänen peräänkuuluttamaan ”ihmiskeskeiseen ja kasvuhakuiseen yhteiskuntapolitiikkaan” kuului sairaanhoidosta syntyneiden kulujen tasaaminen kansalaisten kesken. Sairausvakuutuksen lisäksi terveyden- ja sairaanhoitoa tuotiin kaikkien ulottuville parantamalla kuntien perusterveydenhuoltoa ja laajentamalla sairaalaverkkoa.

Myös koulutus tasa-arvoistui. Koulunkäynti- ja opiskeluajat pitenevät peruskoulun, ammatillisen opetuksen ja korkeakoulujen myötä. Taloudellinen kasvu toi resursseja koulutuksen laajentamiseen ja tasa-arvoistamiseen, ja koulutuksesta tuli yhä tärkeämpi hyvinvoinnin lähde. Myös työajan ulkopuolinen aika lisääntyi. Viikoittainen, vuosittainen ja elinikäinen työaika lyhenivät 5-päiväisen työviikon, lomien pidentymisen, koulutuksen ja eläkejärjestelmien myötä.

Hyvinvointivaltion kiivainta kasvukautta elettiin 1960-luvun alusta 1980-luvun loppuun. Siirryttiin ryysyrannasta hyvinvointivaltioon kuten Jouko Siipi ilmiötä ennakoijaksi jo vuonna 1967. Taloudellisen kasvun ja hyvinvointivaltion instituutioiden tulokset näkyivät monilla mittareilla: elinikä piteni ja kansanterveys parani, kansantuote

ja ihmisten käytettävissä olevat tulot kasvoivat, köyhyys väheni ja asumisväljyys kasvoi. Väestöryhmien välinen epätasa-arvo väheni osapuilleen kaikilla elämän osa-alueilla. Suomi kuroi kiinni muita Länsi-Euroopan maita, ja sosiaaliturvaetuudet saavuttivat OECD-maiden keskitason. Muutos näkyi myös sosiaalimenojen kasvuna: bruttokansantuotteeseen suhteutettuna sosiaalimenot (koulutus ei mukana) nousivat 1960-luvun alun noin 10 prosentista 1980-luvun lopun 25 prosenttiin eli suunnilleen samaan kuin muissa Pohjoismaissa.

Hyvinvointivaltion kohdalla on puhuttu niin sanotuista hyvistä kehistä. Niillä tarkoitetaan taloudellisen kasvun ja rakennemuutoksen sekä poliittisen ja sosiaalisen tasa-arvon toisiaan tukevia vaikutuksia. Jo Pekka Kuusen argumentaatioon sisältyi tämänkaltainen perustelu, mutta ennen kaikkea se on myöhemmin liitetty ruotsalaiseen ja pohjoismaiseen (sosiaalidemokraattiseen) hyvinvointivaltiomalliin³, joka edelleen herättää maailmalla suurta huomiota. Kasvua on toki saavutettu monenlaisissa yhteiskunnissa, mutta tulkinta hyvistä kehistä tuo kuitenkin esiin sen näkökulman, että poliittisen ja sosiaalisen tasa-arvon lisääntyminen mahdollistaa myös nopean taloudellisen kasvun.

Rakennemuutoksella oli myös kääntöpuolensa. Sosiaaliturvatuksia luotaessa ja koulutusmahdollisuuksia lisättäessä ei ehkä täysin tajuttu, että hyvinvointivaltion uudet instituutiot saattoivat jopa nopeuttaa maaseudun autioitumista. Kouluja käyneet nuoret eivät palanneetkaan kotiseudulleen, vaan teollisuus, palveluammatit ja kasvavat kaupungit alkoivat yhä useammalle edustaa edistystä ja parempaa tulevaisuutta – eikä vähiten korkeamman palkkatason ja parempien elinolosuhteiden myötä. Maaseudulle jääneet kokivat olevansa tässä kehityksessä altavastajina, mikä pitkään maa- ja metsätalousvaltaisessa yhteiskunnassa merkitsi syvälleikäyvää yhteiskunnallista muutosta. ”Kehitysalueille” jäivät autioituvat ja ukkoutuvat kylät ja piirongin päälle taajamiin tai Ruotsiin muuttaneiden lasten ylioppilaskuvat.

Hyvinvointivaltion kasvukausi päättyi 1990-luvun alussa lamaan ja globaalin sopeutumisen aikaan. Niin sanotun perässätulijan edut alkoivat jo aiemmin hiipua, kun Suomi saavutti elintasossa muita läntisen Euroopan maita. Lamavuosina työttömyys kasvoi ja hyvinvointivaltion etuuksia leikattiin. Laman väistyessä 1990-luvun puolivälissä yhä enemmän esiin nousivat väestön ikääntymistä koskevat näkemykset. Työikäisen väestön väheneminen ja huoltosuhteen tuleva heikkeneminen oli jo ennustettu aikaisemmin, mutta eliniän jatkuva pidentyminen näytti murentavan hyvinvointivaltion taloudellista perustaa. Katse siirtyi entistä enemmän eduista niiden rahoittamiseen. Laman jälkeisenä talouskasvun aikana sosiaalimeinojen tulevaa kasvua yritettiin hidastaa, mutta järjestelmiä myös yksinkertaistettiin, epäkohtia korjattiin ja sosiaaliturvan kattavuutta parannettiin. Tämä näkyi erityisesti eläketurvan kohdalla. Vuosien 2008–2009 finanssikriisi katkaisi jälleen taloudellisen kasvun ja johti – yhdessä ikärakenteen muutoksen kanssa – ennusteisiin taloudellisen kasvun pidempiaikaisesta hidastumisesta.

Materiaalisten seikkojen rinnalle ovat viime vuosikymmeninä nousseet myös muut hyvinvoinnin ulottuvuudet. Jo vanha sanontakin kertoo, ettei raha tuo onnea ja samanlaisia viitteitä löytyy myös tutkimuksista. Esille ovat nousseet toisaalta esimerkiksi ympäristökysymykset toisaalta etenkin hyvinvoinnin kokemukset.⁴ Ne liittyvät yhteiskunnalliseen muutokseen ja myös puheeseen hyvinvointivaltioiden tulevaisuudesta. Kun absoluuttinen köyhyys on lähestulkoon kadonnut, aikaa ja energiaa jää tavoitella muitakin hyvinvoinnin lähteitä kuin rahaa. Samantyyppiset lähestymistavat ovat yleistyneet laajemminkin niin historian-, kulttuurin- kuin yhteiskuntatutkimuksessa.

Uudet hyvinvoinnin määrittelyt herättävät myös kritiikkiä. Muutavatko ne sittenkään olennaisesti suurta kuvaa hyvinvoinnin kehityksestä? Kiinnostavatko ne lähinnä vain länsimaista hyvinvoivaa väestöä? Onko tuloerojen kasvu viime vuosikymmeninä merkki hyvinvointivaltion kriisistä, ja hämärtääkö esimerkiksi puhe onnellisuudesta materiaalisen hyvinvoinnin epätasaista jakautumista? Jos uudet

lähestymistavat ja menetelmät soveltuvat nykypäivän yhteiskuntaan, onko niistä kuitenkaan hyötyä menneisyyden tutkimuksessa.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran kesäseminaariin kokoontui elokuussa 2013 joukko tutkijoita pohtimaan hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Seuran hallitus toivoi seminaariin esitelmiä, joissa hyvinvointia käsiteltäisiin niin perinteisistä kuin uusista näkökulmista. Keväällä julkaistun call for papersin esimerkit koskivat seuraavia teemoja:

- elinolojen muutokset pitkällä aikavälillä,
- hyvinvoinnin tutkimuksen (historiallinen) mittaaminen ja mallintaminen,
- hyvinvointi ja luokka,
- julkinen ja yksityinen sektori hyvinvoinnin tuottajina,
- poliittinen kamppailu hyvinvoinnista,
- hyvinvoinnin teemat kaunokirjallisuudessa ja kansanperinteessä,
- hyvinvointi ja onnellisuus.

Käsillä oleva kirja perustuu pääosin seminaarin antiin. Kirjassa piirtyy suuri kaari 1700- ja 1800-luvun sosiaalisesta liikkuvuudesta ja agraariyhteisöstä 1900-luvun yhteiskunnallisiin reformeihin: sosiaaliturvaan, terveyden- ja sairaanhoitoon, työsuojeluun ja lisäantyneeseen vapaa-aikaan. Menetelmällisesti kirja sisältää monenlaisia lähestymistapoja. On instituutioiden muutosten ja yhden henkilön toiminnan tarkastelua, kvantitatiivista analyysia, perinteentutkimusta ja haastatteluita. Viimeisessä luvussa pohditaan, mitä on ”tavallisen hyvä elämä”. Hyvinvoinnin kasvua voi miettiä myös siitä näkökulmasta, olisiko tuollainen kysymys ollut väestön enemmistön kohdalla sata vuotta sitten lainkaan mielekäs. Ainakin vastaukset olisivat luultavasti sisältäneet sellaisen utopian, jonka hyvinvointivaltion instituutiot pitkälti toteuttivat.

Kiitän kirjoittajia mielenkiintoisista artikkeleista, Raimo Parikkaa kirjan taitosta, Työväenmuseumo Werstasta seminaarituloista, Työväen

Arkistoa kansikuvasta sekä Tieteellisten seurain valtuuskuntaa julkaisutuesta.

Lähdeviitteet

- 1 Eskola 1963; Allardt 1964.
- 2 Bergholm 2007.
- 3 Kettunen 1998.
- 4 Saari 2011.

Kirjallisuus

- Allardt, Erik (1964): *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. WSOY, Porvoo.
- Bergholm, Tapio (2007): *Sopimustyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopoliittikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956–1969*. Otava, Helsinki.
- Eskola, Antti (1963): *Maalaiset ja kaupunkilaiset*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1998): Globalisation and the Criteria of “Us”. A Historical Perspective on the Discussion of the Nordic Model and New Challenges. Teoksessa Daniel Fleming, Pauli Kettunen, Henrik Søborg & Christer Thörnqvist (toim.), *Global redefining of working Life. A New Agenda for Competence and Participation?* Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 33–79.
- Kuusi, Pekka (1963, 1961): *60-luvun sosiaalipoliittikka*. WSOY, Porvoo.
- Saari, Juho (toim.) (2011): *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudamus, Helsinki.
- Siipi, Jouko (1967): *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon*. Tammi, Helsinki.